

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ СМАК МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-ХОРМЕЙСТЕРА ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

У статті розкривається сутність і структура поняття "художньо-естетичний смак педагога-хормейстера", а також визначається науково-методичний підхід до формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера.

Ключові слова: педагог-хормейстер, диригентсько-хорова діяльність, художньо-естетичний смак, мотивація, інтерпретація, художньо-естетична оцінка, рефлексія.

Зростання значення виконавської культури та професіоналізму майбутнього вчителя музики сьогодні є однією з найважливіших особливостей вищої музично-педагогічної освіти. Професіоналізм педагога-хормейстера передбачає не тільки адекватне осмислення процесів соціокультурної ситуації, а й здатність оцінювати їх.

У зв'язку з цим актуальним є пошук нових засобів і методів формування художньо-естетичного смаку, як одного з найважливіших показників художньої та естетичної культури майбутнього педагога-музиканта та його професіоналізму взагалі. Важливим засобом формування й розвитку естетичних смаків є мистецтво, зокрема – музичне. Як зазначає Л. Безбородова, морально-етичні, естетичні почуття та смаки, необхідні майбутньому вчителю музики, значною мірою формуються саме у класі хорового диригування [1].

Обираючи тему дослідження, ми враховували, що вік від 13 до 20 років є сензитивним щодо формування художньо-естетичного смаку, оскільки формуються й соціальні характеристики особистості (Т. Левчук). Тому для ефективності формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера доцільно приділити увагу роботі в цьому напрямку зі студентами музичних відділень педагогічних училищ і особливо молодших курсів мистецьких факультетів педагогічних вузів, оскільки цей період навчання найчастіше припадає на вік від 15 до 20 років.

Проте, на нашу думку, проблема формування художньо-естетичного смаку майбутнього вчителя музики-хормейстера, і зокрема, у класі хорового диригування, ще недостатньо розроблена, оскільки в науковій літературі розкривається лише частково. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі естетичного та художнього смаку, у визначенні ключового поняття "художньо-естетичний смак" ще не вистачає чіткості та достатньої обґрунтованості. До того ж, відсутнє чітке визначення художньо-естетичного смаку саме педагога-хормейстера.

Мета даної статті – розкриття сутності та структури поняття "художньо-естетичний смак педагога-хормейстера", а також визначення науково-методичного підходу до формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера.

Дослідженням проблеми формування художньо-естетичних смаків та естетичної культури студентів педагогічних вузів, зокрема музично-педагогічних факультетів займалися Л. Гончаренко, Н. Згурська, М. Кір'ян, С. Мельничук, Ю. Носорев, Л. Побережна, С. Под'янова, Н. Попович, Л. Рапацька, Л. Суходольська-Кулешова, І. Яшина. Питання формування виконавської культури хормейстера та його професіоналізму висвітлювали Л. Безбородова, Л. Горохова, В. Живов, А. Іванов-Рад-кевич, Л. Лезіна, О. Казачков, К. Ольхов, К. Пігров, Л. Падалко, І. Пономарьков, В. Самарін, О. Сафронова, Н. Селезнева та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що хормейстери, висвітлюючи питання формування виконавської культури та професіоналізму диригента, опираються на специфіку диригентсько-хорового мистецтва, проте в запропонованих ними наукових положеннях прослідковується деякий взаємозв'язок з теоретичними концепціями вчених-музикознавців, естетиків (В. Васильєв, В. Живов, В. Леванов, Т. Левчук, В. Лозовий).

Обираючи основним поняттям дослідження "художньо-естетичний смак", ми враховували, що педагог-хормейстер повинен мати художній та естетичний смак, а також те, що музичний смак є частковим проявом художнього смаку. Художній смак виявляється, на наш погляд, не тільки в музичному мистецтві, але і в ерудованості в галузі інших видів мистецтва (особливо літератури, оскільки це сприяє вмінню зіставляти музичний та поетичний текст у хорових творах, краще розуміти зв'язки між поетичним і музичним елементами). Загальний естетичний смак виявляється у рухах, жестах, міміці, мові хормейстера як під час репетиційної роботи з хоровим колективом, так і в процесі концертно-виконавської діяльності.

На основі аналізу й узагальнення наукової літератури нами виявлено **компоненти художньо-естетичного смаку педагога-хормейстера**:

1) **емоційно-перцептивний**: чутливість і диференційованість сприйняття художніх явищ і творів мистецтва (зокрема, музичного);

2) **пізнавально-інтелектуальний**: розуміння значення засобів музичної та виконавської виразності, уміння відбирати хорові твори для виконання хоровим колективом відповідно до художньо-естетичних норм (художність, змістовність, гуманність ідеї, емоційна насиченість, драматургічна цілісність, єдність ідеї і засобів музичної виразності) та педагогічних принципів (урахування вікових особливостей вихованців, доступність, що забезпечує професійний і особистісний емоційно-інтелектуальний ріст кожного та підвищення загального рівня виконавської майстерності хорового колективу);

3) **інтерпретаційний**: здатність до інтерпретації хорових творів відповідно до стилістичних особливостей твору й авторського задуму;

4) **оцінно-рефлексивний**: змістовна оцінка художніх явищ і творів мистецтва, музично-виконавської діяльності хорового колективу і власної, враховуючи критерії вокально-хорової виконавської культури.

На наш погляд, формування художньо-естетичного смаку педагога-хормейстера залежить від таких факторів:

1) мотивація (інтерес до творів мистецтва, художньо-естетична потреба в музичній, диригентсько-хоровій діяльності);

2) ерудованість у галузі мистецтва;

3) наявність належного рівня диригентської техніки.

Вказані компоненти і фактори діалектично взаємопов'язані між собою. Пізнавально-інтелектуальний та емоційно-перцептивний компоненти частково залежать від мотивації, інтерпретаційний і оцінно-рефлексивний – від емоційно-перцептивного та пізнавально-інтелектуального компонентів. Вони органічно пов'язані з професійними якостями педагога

(перцептивні здібності, гностичні навички та інтереси у професійній галузі, ерудованість, аутокомпетентність, уміння відбирати адекватні форми роботи з колективом) і спеціальними професійними вміннями хормейстера, і зокрема з умінням підбирати доцільний музичний репертуар для занять з хоровим колективом (пов'язано з ерудованістю в галузі вікової психології, педагогіки, спеціальних музично-теоретичних дисциплін), наявність належного рівня диригентської техніки, який проявляється у володінні диригентським апаратом.

Компоненти художньо-естетичного смаку також входять до художньої культури педагога-хормейстера і в різних аспектах розгляду залежать від сформованості його естетичної свідомості.

Отже, художньо-естетичний смак педагога-хормейстера – це комплекс професійно значущих якостей та вмінь, що залежить від потреб, ціннісних орієнтацій, ерудиції, містить емоційно-перцептивний, пізнавально-інтелектуальний, інтерпретаційний, оцінно-рефлексивний компоненти та проявляється під час репетиційної роботи з хоровим колективом і в процесі концертно-виконавської діяльності.

У галузі мистецько-педагогічної освіти проведено наукові дослідження, в яких виявлено умови, шляхи й способи формування естетичного смаку як якості, що визначає особистість музиканта й, зокрема, музиканта-педагога. Основою формування естетичного смаку науковці вважають естетичну оцінку діяльність, яка передбачає систематичне залучення студентів до критичного аналізу сучасної художньої практики і спеціальну організацію художнього спілкування, поєднуючи його з використанням педагогічних стимулів естетичного самовиховання (Б. Брилін, О. Лармін, Г. Падалка) [2;5].

Ученими розроблено принципи планування навчального репертуару для студентів як основи художнього смаку [1]; поетапно-циклічну модель і методику формування естетичних смаків студентської молоді (Л. Гончаренко, Н. Калашник), що зумовлено поетапністю цього процесу, передбачає використання комплексної подачі педагогами й засвоєння студентами навчального матеріалу, а також активну музично-практичну та художньо-просвітницьку діяльність студентів [3;4].

Нами було проведено експериментальне дослідження, яке складалося з двох етапів: констатувального та навчально-пошукового. З метою діагностики рівнів сформованості художньо-естетичного смаку майбутніх педагогів-хормейстерів була використана низка методів: педагогічне спостереження, аналіз продуктів концертно-виконавської діяльності студентів, анкетування з напівзакритими запитаннями, бесіда. Указані методи забезпечили можливість діагностики студентів за такими критеріями та показниками: *мотиваційно-перцептивний* (інтерес до творів мистецтва, зокрема хорового; художньо-естетична потреба в диригентсько-хоровій діяльності; чутливість художньо-естетичного сприймання; наявність художньо-образних асоціацій, відповідних характеру музичного твору); *когнітивно-інтелектуальний* (ерудованість у галузі мистецтва; розуміння значення засобів музичної виразності у створенні художнього образу твору; здатність до художньо-естетичного аналізу творів мистецтва; здатність до відбору репертуару, відповідного художньо-педагогічним принципам); *виконавсько-рефлексивний* (відповідність виразного жесту змісту й стилю музичного твору; усвідомлення відповідності власного виразного жесту стильовим особливостям й авторському задуму музичного твору; усвідомлення власних виконавських помилок та неточностей).

Виходячи з аналізу констатувального експерименту, найнижчі результати зафіксовано за показником: "наявність художньо-образних асоціацій, відповідних характеру музичного твору", а середні результати – за такими показниками, як "здатність до художньо-естетичного аналізу творів мистецтва", "розуміння значення засобів музичної виразності у створенні художнього образу твору", "відповідність виразного жесту стилю музичного твору", "усвідомлення відповідності власного виразного жесту стильовим особливостям й авторському задуму музичного твору".

Відповідно до отриманих результатів нами було розроблено методичний підхід щодо означеного процесу. Визначаючи шляхи, форми та методи формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера, які доцільно використовувати під час індивідуальних та групових занять, ми опиралися на такі загальнодидактичні принципи навчання й виховання, як індивідуального підходу до студентів, прагнення до самовдосконалення та досягнення вищих рівнів майстерності в обраній діяльності, варіативності завдань і форм праці в процесі навчальної діяльності, діалогічності, суб'єкт-суб'єктних стосунків педагога й вихованця, співпраці, співтворчості, позитивного емоційного фону; а також принципи мистецького виховання: єдності раціонального та емоційного, технічного й художнього, активізації осмисленого ставлення до твору.

Розробляючи методичний підхід відповідно до завдань нашого дослідження, ми припустили, що процес формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера буде ефективнішим за таких *педагогічних умов*:

- дотримання педагогічних принципів поетапності, варіативності, системності;
- удосконалення форм організації навчального процесу стосовно дисциплін диригентсько-хорового циклу.

При розробці принципу *поетапності* ми виходили з того, що кожен з етапів являє собою переважно формування певних компонентів художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера, які взаємозалежні. Якість умінь та навичок, отриманих студентами на кожному наступному етапі, залежить від знань і досвіду, набутих на попередніх етапах, та вміння ці знання й досвід використовувати. Тобто, якість емоційно-перцептивних умінь залежить від сформованості мотивації; адекватність оцінної діяльності – від мотивації, емоційно-перцептивних умінь та належного рівня ерудованості й аналітичних умінь; а процес формування здібностей до власної інтерпретації та адекватної її оцінки логічно починати за наявності належного рівня сформованості компонентів попередніх етапів.

Наводимо основні *етапи формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера*:

I. Формування мотивації до хормейстерської діяльності та інтересу до творів мистецтва.

II. Формування емоційно-перцептивного компонента (чутливість та диференційованість сприймання художніх явищ і творів мистецтва, зокрема, хорового) та підвищення ерудованості в галузі мистецтва.

III. Формування оцінного компонента (вміння адекватно оцінювати художні явища, твори мистецтва та виконавську діяльність хорових колективів, відбирати хорові твори для виконання хоровим колективом згідно з художньо-естетичними принципами).

IV. Формування інтерпретаційного компонента (здатність до власного трактування хорових творів відповідно до стилістичних особливостей і авторського задуму твору) та рефлексивного компонента (вміння адекватно оцінювати власну диригентсько-хорову діяльність).

Ми вважаємо, що приступати до формування диригентської техніки (фактора, від якого безпосередньо залежить інтерпретаційний компонент) доцільно тоді, коли вже на достатньому рівні сформовані мотивація, а також перцептивний компонент і є певні пізнавально-інтелектуальні вміння.

Пропонована послідовність етапів не є статичною, вона може варіюватися залежно від індивідуальних психологічних особливостей студентів, рівня їхніх професійних знань і вмінь (принцип *варіативності*). Наведемо

приклад: якщо у студента є інтерес до хороших творів і потреба в диригентсько-хоровій діяльності, то формування його художньо-естетичного смаку доцільно починати з наступного етапу, одночасно стимулюючи й мотивацію. Як показало наше дослідження, у деяких студентів за наявності високого рівня сформованості мотивації та пізнавально-інтелектуальних умінь недостатньо розвинені емоційно-перцептивні навички, тому в даному випадку формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера доцільно починати з другого етапу, приділяючи більше уваги розвиткові емоційно-перцептивного компоненту. Втім, якщо наявний високий рівень художнього чуття та перцептивних умінь, але студенту не вистачає професійних знань і художньо-теоретичного мислення, то на другому етапі спочатку варто приділяти більше уваги формуванню пізнавально-інтелектуального компоненту.

Формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера, враховуючи діалектичний взаємозв'язок його компонентів, має проходити у цілісності, *системності*. Тобто на кожному наступному етапі частково й періодично доцільно використовувати методи та прийоми попередніх етапів, щоб кожен з компонентів художньо-естетичного смаку (що формувався на попередньому етапі) підтримувався на належному рівні та розвивався далі й на наступному етапі. Особливо на останньому етапі, коли формуються інтерпретаційно-рефлексивні вміння, необхідно постійно підтримувати на належному рівні емоційно-перцептивні навички, вміння художньо-естетичного аналізу різноманітних художніх, і зокрема музичних творів та виконавської діяльності диригентів і хорових колективів, продовжуючи збагачувати базу знань та інтересів у галузі мистецтва.

Зауважимо, що використання цієї поетапної системи потребує *удосконалення форм організації навчального процесу стосовно дисциплін диригентсько-хорового циклу*. Відомо, що в процесі диригентсько-хормейстерської підготовки склалися дві форми організації навчального процесу: індивідуальна та групова. На нашу думку, доцільне поєднання індивідуальних і групових форм навчання на кожній зі спеціальних дисциплін. Адже використання групових занять, де можна застосувати різноманітні методи (музичні дискусії, спільне оцінювання художніх явищ та хорових творів, взаємооцінювання) одночасно з індивідуальними, сприяють, на нашу думку, більш ефективному процесові формування художньо-теоретичного мислення, збагаченню художньо-вербальних умінь, усвідомленню якості власної інтерпретації, що є складовими художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера. При цьому доцільно, на нашу думку, розпочинати цей процес саме з групових занять (художньо-теоретичні та хорознавчі дисципліни, хоровий клас, вокальний ансамбль), а згодом, через деякий час поступово підключати індивідуальні та групові заняття з хорового диригування. Навички, вироблені студентами під час індивідуальних занять, є змога використовувати на групових заняттях, які надалі проходять паралельно з індивідуальними.

Враховуючи індивідуальні особливості студентів та вищезгадані принципи і умови, пропонуємо такі методи формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера (деякі з них модифіковано відповідно до завдань нашого дослідження): аналіз конкретних життєвих ситуацій та зіставлення їх з музикою; вибір підходящих визначень для характеристики творів мистецтва, їх порівняння; емоційна ідентифікація; асоціативний пошук; інтегративний метод; проблемно-пошуковий та творчі завдання; ескізне опрацювання музичного матеріалу; порівняння власної інтерпретації музики студентом з іншими виконавськими трактуваннями; рецензування; взаємооцінка; екзаменаційний тренінг; метод "обіленого тексту".

Ми виявили, що на формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера впливають окрім вищезазначених і такі фактори, як особисті та професійні якості викладача та колектив.

Проведення навчально-пошукового експерименту підтвердило доцільність реалізації означених педагогічних умов. Зазначимо, що через специфіку та складність формування художньо-естетичного смаку використання запропонованої системи потребує достатньо довгого часу.

Подальша розробка обраної теми може бути продовжена в таких напрямках:

- більш детальне обґрунтування шляхів формування художньо-естетичного смаку майбутнього педагога-хормейстера та факторів, що впливають на цей процес;
- розробка індивідуалізованих комплексних програм з предметів диригентсько-хорового циклу;
- доопрацювання відповідних методів з урахуванням сучасних педагогічних та інноваційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Безбородова Л.А.* Дирижирование: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. "Музыка" и учащихся пед. уч-щ по спец. "Муз. воспитание" / Л.А. Безбородова. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
2. *Брилін Б.* Формування смаків / Б. Брилін // *Музика*, 1980. – № 2. – С.28-29.
3. *Гончаренко Л.П.* Розвиток естетичних смаків майбутніх учителів засобами сучасної інструментальної музики. Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.П. Гончаренко. – Кривий Ріг: Криворізький держ. пед. ун-т, 2002. – 20 с.
4. *Калашник Н.Г.* Історично-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності. Автореф. дис. ... докт. пед. наук / Н.Г. Калашник. – К.: В.о. КНУ ім. Шевченка, 2004. – 36 с.
5. *Падалка Г.Н.* Формирование эстетических идеалов и вкусов будущих учителей музыки. Автореф. дис... докт. пед. наук. / Г.Н. Падалка. – Киев, 1989. – <http://www.nbuv.gov.ua>.

Подано до редакції 15.04.11